

Česká školní inspekce
Fráni Šrámka 37, 150 21 Praha 5

Tematická zpráva

Souhrnné poznatky

**o podpoře a rozvoji výuky cizích jazyků
v předškolním, základním a středním vzdělávání
v období let 2006-2009**

Praha, únor 2010

Obsah

1. Úvod	3
2. Parametry šetření ve vzdělávacím oboru Cizí jazyk a Další cizí jazyk	4
3. Naplňování národních priorit v jazykovém vzdělávání na úrovni škol	5
3.1 Jazykové vzdělávání v mateřských školách	5
3.2 Jazykové vzdělávání v základních a středních školách	6
3.2.1 Strategie školy	6
3.2.2 Organizace vzdělávání	7
3.2.3 Personální zajištění výuky cizích jazyků	8
3.2.4 Materiální zajištění výuky cizích jazyků	11
3.2.5 Podpora rozvoje komunikačních dovedností žáků v cizím jazyce	11
3.2.6 Hodnocení úrovně získaných znalostí a dovedností žáků	13
3.3 Vzdělávání v jazykových školách s právem státní jazykové zkoušky	15
4. Podpora vzdělávání v cizích jazycích v krajích České republiky	15
5. Vybrané oblasti ke zlepšování	16
6. Závěr	17

Příloha - tabulky

1. Úvod

Česká školní inspekce ve tříletém programovém tematickém cyklu zjišťuje a hodnotí úroveň výuky cizích jazyků ve školách všech stupňů vzdělávání.

Podpora vzdělávání v cizích jazycích je v České republice dlouhodobou prioritou. Opatření ke zlepšení její úrovně obsahují všechny strategické materiály, které se týkají vzdělávání v České republice. Národní cíle jsou vymezeny v Bílé knize, v dlouhodobých záměrech vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy na národní i krajské úrovni, v Národním plánu výuky cizích jazyků aj.

Při stanovování priorit jazykového vzdělávání vychází Česká republika z jazykové politiky Rady Evropy a Evropské komise. Základním kritériem naplňování těchto priorit je požadavek, aby občan Evropy byl schopen komunikovat ve dvou cizích jazycích.

Národní plán výuky cizích jazyků pro roky 2005-2008 spolu s Akčním plánem výuky cizích jazyků pro období 2005-2008 vymezily k dosažení stanoveného cíle následující strategické linie:

- zajištění dostatečného počtu učitelů cizích jazyků a jejich soustavné další vzdělávání;
- rozšíření a aplikace moderních výukových metod;
- kvalitní výukové materiály v tištěné i multimediální formě;
- mobilita žáků a učitelů.

Základním nástrojem pro zvyšování jazykových znalostí a jazykových kompetencí se staly rámcové a následně školní vzdělávací programy. Dlouhodobé vzdělávací cíle jsou součástí rámcových vzdělávacích programů (RVP) všech stupňů vzdělávání ve vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace – vzdělávací obory Cizí jazyk a Další cizí jazyk. Ve středních školách byly zatím v platnosti předmětové učební osnovy a profily absolventů.

Prioritními aktivitami při realizaci stanovených cílů jsou: zahájení výuky v předškolním vzdělávání, navýšení hodinové dotace cizích jazyků v základních školách a posílení hodinové dotace ve středních školách s ohledem na požadavky státní maturitní zkoušky. Byly vytvořeny předpoklady pro to, aby všichni žáci prošli výukou anglického jazyka již v základní škole. Možnost volby dalšího cizího jazyka významně podporuje princip mnohojazyčnosti.

Popis úrovně Společného evropského referenčního rámce a jednotlivé deskriptory se staly východiskem pro stanovení výstupů vzdělávacích programů i pro státní maturity. Školy se mohou zapojit do rozvojových programů na podporu výuky cizích jazyků a méně vyučovaných jazyků, na podporu jazyků národnostních menšin a multikulturní výchovy aj. V rámci rozvojových programů a mezinárodních projektů je podporována mobilita žáků a učitelů s cílem rozvíjet jejich jazykové znalosti a dovednosti.

Zajištění kvalitního vzdělávání v cizích jazycích vyžaduje dostatečný počet kvalitně připravených učitelů cizích jazyků. K tomu účelu byly v uplynulých letech vypsány rozvojové programy JAME, MEJA a Brána jazyků. Od roku 2004 působí v oblasti dalšího vzdělávání Národní institut pro další vzdělávání.

Rozšíření a aplikace moderních výukových metod a forem (např. aktivní učení, jazyková propedeutika, CLIL – Content and Language Integrated Learning, výuka předmětů v cizím jazyce) jsou podmíněny kvalitním počátečním i průběžným vzděláváním učitelů cizích jazyků. Systém dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků však není propojen s možnostmi kariérního postupu.

Ve sledovaném období byly v garanci Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Výzkumného ústavu pedagogického připraveny a vydány četné metodické materiály na podporu výuky cizích jazyků v předškolním, základním a středním vzdělávání. Výukové materiály v tištěné a multimediální formě byly zpracovávány především v rámci projektů dotovaných z rozvojových programů.

Do evaluace výstupů vzdělávání v cizích jazycích se zapojila i soukromá sféra.

Významný vliv na formování strategií škol mají dlouhodobé záměry rozvoje vzdělávání jednotlivých krajů. Orientují se zejména na zvyšování odbornosti učitelů cizích jazyků, podporu spolupráce se zahraničními školami a účasti v projektech a na využívání informačních technologií při rozvoji funkční gramotnosti.

Inspekční hodnocení ve školách se zaměřilo na školní vzdělávací programy (ŠVP). Česká školní inspekce sledovala soulad ŠVP s rámcovými vzdělávacími programy (RVP), zjišťovala personální, materiální a finanční předpoklady škol k jejich naplňování. V průběhu výuky byly monitorovány motivační aktivity, organizace, formy a metody vzdělávání a zjišťovány vybrané charakteristiky učitelů cizích jazyků a možnosti jejich dalšího vzdělávání.

V procesu vzdělávání bylo sledováno navýšení hodinových dotací pro cizí jazyky v učebních plánech školy, nabídka výuky cizích jazyků, zpracování vzdělávacích obsahů na základě úrovně Společného evropského referenčního rámce pro jazyky, návaznost jazykového vzdělávání, výuka cizího jazyka napříč předměty, zavádění Evropského jazykového portfolia, podpora odborné přípravy a dalšího vzdělávání učitelů v oblasti výuky cizích jazyků, zapojení žáků a pedagogů do mobility a dopad vzdělávání v cizích jazycích na rozvoj kompetencí žáka. Monitorován byl stav výuky dalších cizích jazyků v kontextu mnohojazyčnosti, multikulturní výchovy a zapojení škol do rozvojových programů. Sledována byla nabídka českého jazyka pro cizince v základních a středních školách.

Šetření v roce 2008/2009, k němuž se vztahuje většina analyzovaných údajů a zjištění, bylo realizováno ve dvou etapách: v 1. pololetí školního roku 2008/2009 v rámci běžných inspekčních postupů, od února 2009 probíhalo tematické šetření s využitím dalších specifických evaluačních nástrojů.

2. Parametry šetření ve vzdělávacím oboru Cizí jazyk a Další cizí jazyk

Výběrové soubory škol:

- mateřské školy
- základní školy
- gymnázia
- střední odborné školy a střední odborná učiliště
- jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky (JŠ)

Cílové skupiny:

- žáci
- ředitelé škol
- učitelé cizích jazyků
- garanti výuky cizích jazyků ve škole
- rodiče

Metody šetření:

- analýza dokumentace školy
- prohlídka školy
- rozhovor s ředitelem školy, učitelem a garantem výuky cizích jazyků
- anonymní anketa pro rodiče dětí mateřských škol a žáků 2. ročníků základních škol
- anonymní anketa pro žáky 5., 6. a 9. ročníků základních škol a odpovídajících ročníků víceletých gymnázií
- anonymní anketa pro žáky prvního a závěrečného ročníku středních škol
- tematicky zaměřená inspekční hospitace

Tabulka 1 Výkonové parametry šetření ve školním roce 2008/2009

Sledované ukazatele		MŠ	ZŠ	SŠ	z toho G
Počet škol		115	579	198	90
Počet žáků v nich - celkem		6 629	114 317	64 035	34 859
Počet žáků učících se cizí jazyk	AJ	1 196	91 453	57 928	34 859
	NJ	31	14 746	33 843	19 894
	DCJ ^{*/}	14	6 116	45 128	23 027
Počet vyučujících cizích jazyků		71	1 304	846	493
Počet hospitovaných hodin cizích jazyků		-	1 378	671	367
Počet hodnocených vzdělávacích programů		115	579	198	90
Počet respondentů – anketa pro žáky		-	3 174	1 603	1 068
Počet respondentů – anketa pro rodiče		1763	563	-	-

**/ DCJ – cizí jazyk, neurčeno*

Výkonové parametry uvedené v této tabulce jsou základem výpočtů podílů v ostatních ukazatelích. Pokud je šetření orientováno na detaily a soubory méně početné, je to v tabulkách (případně i v textu) uvedeno.

3. Naplňování národních priorit v jazykovém vzdělávání na úrovni škol

3.1 Cizí jazyky v předškolním vzdělávání

Seznamování s cizím jazykem (převážně anglickým) bylo zaznamenáno v polovině navštívených mateřských škol. Z těchto škol jedna čtvrtina zařadila vyučování cizího jazyka do školního vzdělávacího programu. Jazykové vzdělávání bylo zajišťováno převážně externími pracovníky s různou úrovní zvládnutí cizího jazyka a lze předpokládat, že bez odborné kvalifikace učitele mateřské školy. Ostatní hodiny cizích jazyků byly vedeny učitelkami mateřské školy, jejichž jazykové vzdělání dosahuje různé úrovně. Většinou bylo získáno v průběhu studia a nebylo zaměřeno na zvládnutí didaktických postupů, forem a metod práce v cizím jazyce.

Bez osvědčení dokládajícího úroveň znalostí cizího jazyka vyučovalo téměř 29 % externích nebo interních vyučujících. V 70 % mateřských škol byl cizí jazyk vyučován za úplatu formou zájmového kroužku. Z organizačního hlediska tento stav neumožňoval doporučenou frekvenci práce s jazykem, tj. denně v krátkých intervalech. Denní vstupy v cizím jazyce byly realizovány v 8 % škol, v 64 % škol probíhalo cizojazyčné vyučování jedenkrát týdně. V 82 % škol nepřesáhla týdenní hodinová dotace cizího jazyka 60 minut. Většina rodičů považovala stanovené poplatky za přiměřené a 91 % rodičů bylo s poskytovanou výukou spokojeno.

Vyučování v cizím jazyce v předškolním věku je v souladu s cíli Národního plánu výuky cizích jazyků zahájeno, ale není zapracováno do vzdělávacího systému.

3.2 Jazykové vzdělávání v základních a středních školách

3.2.1 Strategie školy

Podporou rozvoje vzdělávání v cizích jazycích vycházejícího z národních priorit se ve svých dokumentech zabývají tři čtvrtiny škol, které přijímají opatření směřující ke zvýšení kvality vzdělávání v cizích jazycích.

Možnosti navýšení týdenní hodinové dotace výuky cizích jazyků v učebních plánech využila téměř polovina ze sledovaných základních škol a 87 % středních škol. Ve všech druzích škol převažuje výuka anglického jazyka. V základním vzdělávání je nabídka výběru dalšího cizího jazyka povinná nejpozději od 8. ročníku. Německý jazyk je druhým nejčastěji vyučovaným jazykem, přesto v posledních 3 letech se počet základních škol, které ho vyučují, výrazně snížil (až na 16 %). Téměř 7 % základních, 19 % středních odborných škol a 40 % gymnázií zahrnuje nabídku certifikované zkoušky z cizího jazyka do školního vzdělávacího programu.

Ve středních školách je s ohledem na zajištění návaznosti zpravidla vyučován anglický i německý jazyk. Především v gymnáziích se vyučuje také francouzský a španělský jazyk, zvyšuje se počet škol, v nichž je realizována výuka ruského jazyka. Narůstající nabídka volitelných předmětů tak umožňuje uplatnění osobních preferencí žáků ve vzdělávání.

Součástí realizace kurikulární reformy je postupné zkvalitňování jak organizačních, personálních a materiálních předpokladů pro vzdělávání, tak i průběhu vzdělávání. Výchovné a vzdělávací strategie rozpracované ve školních vzdělávacích programech jsou postupně uplatňovány ve výuce.

Ve vlastním hodnocení se školy věnovaly personálním a materiálním podmínkám, s výjimkou klasifikace se málo zabývaly evaluací průběhu a výstupů vzdělávání. K hodnocení nejčastěji využívaly vlastní hodnoticí nástroje. Vnější nástroje (např. srovnávací testy nad rámec školy) byly uplatňovány podle finančních možností školy, komplexní analýza dosažených výsledků byla prováděna jen výjimečně.

Z dotazníkového šetření s žáky vyplynulo, že 16,7 % žáků maturitních ročníků středních odborných škol a 8,3 % žáků gymnázií nebylo informováno o požadavcích státní maturitní zkoušky v cizích jazycích.

Rozšiřující se trh práce v Evropské unii, stejně jako její politika v sociální, kulturní a vzdělávací oblasti, vyžaduje zvládnutí minimálně dvou cizích jazyků na takové úrovni, která občanům umožní aktivně se podílet a využívat možností, které jim život v Evropské unii nabízí. Podpora a rozvoj výuky cizích jazyků patří k prioritám škol. Nejvíce se to projevilo v navýšení počtu hodin prvního cizího jazyka a ve zkvalitnění materiální podpory výuky. Princip mnohojazyčnosti deklarovaný v koncepčních dokumentech je realizován v omezené míře.

Rizika přetrvávají v personálním zajištění výuky cizích jazyků. Nedostačující počet učitelů kvalifikovaných pro výuku anglického jazyka byl zjištěn v základních školách, a kromě gymnázií všeobecně i ve středních školách. Zlepšení personálních podmínek je běžně přijímaným opatřením ke zkvalitnění vzdělávání v cizích jazycích, školám se ho však z objektivních příčin nedařilo realizovat.

Zjištění z hospitační činnosti dokládají postupně se zkvalitňující průběh vzdělávání (formy, metody, nadstandardní aktivity, rozvoj osobnosti žáka, hodnocení).

3.2.2 Organizace vzdělávání

Cizí jazyk je vyučován povinně od 3. ročníku základní školy. Vzhledem k zájmu rodičů jsou hodiny cizího jazyka zařazovány i do učebních plánů 1. a 2. ročníku. V počátečním vzdělávání se výuka anglického jazyka stala dominantní, v minulém školním roce 99,4 % žáků 3. ročníků zvolilo angličtinu jako 1. cizí jazyk. Pouze v příhraničních krajích se Spolkovou republikou Německo, v Karlovarském, Plzeňském a Libereckém kraji, byl zájem o výuku angličtiny nižší, a to 80 až 88 % žáků 3. ročníků základních škol. Ve volitelných předmětech se učí další cizí jazyk 11 % žáků. Počet žáků v nepovinných předmětech se snižuje.

V gymnáziích převažuje výuka anglického jazyka (více než 80 % žáků). Ve středních odborných školách navštěvují žáci výuku anglického a německého jazyka zatím v poměru 5 : 3.

Účinným nástrojem ke zlepšení jazykových znalostí a dovedností žáků je výuka předmětu v cizím jazyce. Kromě bilingvních gymnázií se v praxi tento požadavek téměř nerealizuje. Zařazení prvků CLILu bylo zaznamenáno ve sledovaném vzorku škol zcela výjimečně.

Zapojení škol do rozvojových projektů MŠMT *Podpora výuky cizích jazyků, Rozvojový program na podporu výuky méně vyučovaných jazyků, Rozvojový program na podporu vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturní výchovy* bylo ve sledovaném období minimální.

Z důvodů zajištění a zvyšování efektivity vzdělávání je žádoucí vyhodnocovat úroveň znalostí žáků při přechodu z nižšího do vyššího stupně vzdělávání. Návaznost ve výuce cizích jazyků je v 80 % sledovaných škol zajišťována realizací zpracovaných vzdělávacích obsahů ve vzdělávacích programech a využíváním navazujících řad učebnic odpovídajících věku žáků. Organizace výuky v gymnáziích umožňuje vytvářet skupiny žáků podle pokročilosti. Ve třetině ostatních středních škol byla úroveň znalostí žáků zjišťována pomocí vlastních vstupních testů, avšak jen 8 % vytvářelo v rámci ročníku skupiny podle pokročilosti. Zlepšila se spolupráce mezi spádovými malotřídními a plně organizovanými základními školami.

Ve dvou třetinách základních škol tvořilo skupiny v cizích jazycích nejčastěji 11-20 žáků. Výjimečně byly zaznamenány i málopočetné skupiny (méně než 5) nebo nadměrně početné (více než 24 žáků). Ve středních školách včetně gymnázií se počty žáků ve skupině nejčastěji pohybovaly od 13 do 15 zapsaných žáků.

Mírně stoupl počet základních a středních škol, které zajišťují výuku češtiny jako cizího jazyka. V základních školách navštěvovali žáci ze zemí mimo Evropskou unii vzdělávání v českém jazyce častěji než státní příslušníci členských států. Výuka českého jazyka probíhala v polovině škol za úplaty, nejčastěji formou kroužku.

V rámci hospitační činnosti bylo sledováno klima školy, ve kterém vzdělávání probíhalo. Česká školní inspekce, ředitelé škol i učitelé shodně pozitivně hodnotili dobré mezilidské vztahy a v základních školách i spolupráci s rodiči. Učitelé byli více kritičtí než ředitelé při hodnocení některých ukazatelů, např. při hodnocení otevřenosti komunikace, orientace na účastníky vzdělávání a podpory ze strany zřizovatele. Méně příznivě byly hodnoceny vztahy a tolerance mezi žáky, a to jak v základních, tak i středních školách. Ve středních školách pětina učitelů spíše negativně hodnotila spolupráci s rodiči. Inspekční zjištění ukazují na nedostatky při vytváření tvůrčího prostředí a implementaci inovací v 18 % škol.

Školy se snaží respektovat ve vzdělávací nabídce požadavky RVP a přihlížet i k požadavkům rodičů. Nedaří se realizovat některé priority Národního plánu výuky cizích jazyků, např. výuku předmětu v cizím jazyce, zapojení škol do rozvojových projektů MŠMT aj. Návaznost je formálně zajišťována soustavou rámcových vzdělávacích

programů. Při přechodu žáků z nižšího na vyšší stupeň vzdělávání však není zjišťována úroveň dosažených kompetencí a rovněž jsou málo využívány možnosti sebehodnocení nabízené Evropským jazykovým portfoliem. V důsledku toho nejsou dostatečně zjišťovány individuální potřeby žáků.

3.2.3 Personální zajištění výuky cizích jazyků

Odborná kvalifikace učitelů získaná vysokoškolským studiem zaměřeným na přípravu učitelů cizích jazyků je základním předpokladem pro zajištění kvalitní výuky cizích jazyků a efektivního vzdělávání žáků ve všech druzích škol.¹

Personální zajištění výuky anglického jazyka je celkově nadále nepříznivé, přestože se zejména ve středních školách personální podmínky výuky cizích jazyků mírně zlepšily. Učitelé anglického jazyka s praxí do 3 let mají všeobecně nižší míru kvalifikovanosti, než je průměr v daném druhu školy. Učitelé odborně kvalifikovaní pro výuku německého jazyka v základních školách přecházejí v posledních letech do středních škol.

Tabulka 2 Personální zajištění výuky (údaje v %)

Sledované ukazatele kvalifikovanosti	Základní škola		Gymnázium		Ostatní SŠ	
	AJ	NJ	AJ	NJ	AJ	NJ
VŠ odborná kvalifikace pro výuku CJ na 1. st.	12,9	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0
VŠ odborná kvalifikace pro výuku CJ	24,7	36,8	92,0	88,0	50,0	66,7
Ostatní - kvalifikován s VŠ	33,9	55,8	2,2	3,6	14,4	23,9
Rodilý mluvčí	2,2	0,0	2,3	0,0	0,0	0,3
Nekvalifikován s VŠ	10,1	0,0	2,3	4,2	17,8	3,0
Nekvalifikován bez VŠ	16,2	5,9	1,2	4,2	17,8	6,1

Zahájení výuky cizích jazyků nejpozději ve 3. ročníku základní školy vyvolalo změny v jejím personálním zajištění. Výrazně narostl počet učitelů, kteří vyučují cizí jazyk méně než 3 roky (28 % z celkového počtu), a to zejména ve Zlínském, Jihočeském a Jihomoravském kraji. Výuka cizího jazyka na 1. stupni základní školy je z velké části zajišťována vyučujícími kvalifikovanými pro výuku na tomto stupni, převážně bez specializace pro výuku cizího jazyka. Tato skupina vyučujících absolvovala rozvojový program MEJA ve vyšší míře než vyučující s delší praxí. Přesto pouze 15,8 % z nich dosáhlo jazykové úrovně odpovídající vzdělání zaměřeného na přípravu učitelů pro výuku cizích jazyků (C1 – C2 dle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky).

Na 2. stupni základní školy přetrvává nedostatek vyučujících plně kvalifikovaných pro výuku anglického jazyka. Nadprůměrné personální podmínky byly zaznamenány v kraji Jiho-

¹ Pro potřeby tohoto materiálu:

Učitelé s odbornou kvalifikací získanou vysokoškolským studiem zaměřeným na přípravu učitelů cizích jazyků podle § 12 zákona č. 563/2004 Sb. o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, jsou v textu označováni jako učitelé kvalifikovaní pro výuku cizího jazyka, popř. plně kvalifikovaní pro výuku cizího jazyka. Kvalifikovaní učitelé jsou ti pedagogičtí pracovníci, kteří získali odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním v akreditovaném magisterském, popř. bakalářském studiu zaměřeném na přípravu učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů. Nekvalifikovanými učiteli rozumíme pedagogické pracovníky bez vysokoškolského vzdělání, popř. s vysokoškolským vzděláním, ale bez vzdělání v oblasti pedagogických věd.

českém, Královéhradeckém a Zlínském. Naopak v krajích Karlovarském, Libereckém, Jihomoravském a na Vysočině vyučuje cizí jazyk vysoký podíl učitelů bez vysokoškolského vzdělání. Mírně se zhoršily personální podmínky pro výuku německého jazyka.

Personální předpoklady jsou velmi dobré v gymnáziích, v nichž je 90,5 % učitelů cizích jazyků kvalifikovaných pro výuku cizích jazyků. Učitelé s praxí do 3 let ve výuce předmětu vykazují nižší kvalifikovanost (71,9 %). Nekvalifikovaní vyučující studují na vysoké škole.

V posledních letech se významně zlepšily personální podmínky ve středních odborných školách, 65,9 % vyučujících má požadovanou kvalifikaci pro výuku cizího jazyka. Vysoká míra kvalifikovanosti byla zjištěna v krajích Jihomoravském, Ústeckém a v kraji Vysočina, zatímco míra kvalifikace ve středních školách v Karlovarském a Zlínském kraji a v Praze představuje potenciální rizika. Polovina z nekvalifikovaných si vzdělání doplňuje. Více než polovina učitelů (52 %) s praxí do 3 let absolvovala zahraniční pobyt delší než 1 měsíc.

Rodilí mluvčí byli zaznamenáni pouze ojediněle. Nejvíce jich působí v Praze (2 % učitelů cizích jazyků). Jejich přítomnost ve škole představuje významný motivační faktor jak pro žáky, tak pro učitele (nejen cizích jazyků) učit se cizí jazyk a zdokonalovat se v něm. Zapojení rodilých mluvčích do výuky ve značné míře přispívá k aktivnímu používání jazyka a přispívá také k podpoře multikulturní výchovy.

Z analýzy vyplývá, že je třeba věnovat pozornost věkové skladbě vyučujících, protože je nevyvážená. Celková délka pedagogické praxe učitelů cizích jazyků je delší než jejich praxe ve výuce cizího jazyka, což ukazuje na vysoký podíl rekvalifikovaných vyučujících. V základních školách jen 5,7 % učitelů má praxi ve výuce jazyka delší než 20 let.

Podíl učitelů s pedagogickou praxí kratší než 3 roky je v některých krajích značný. V základních školách jde o kraje Jihomoravský, Zlínský, Plzeňský a Prahu; ve středních školách o Olomoucký kraj. Mnozí ze začínajících učitelů angličtiny teprve studují na pedagogických nebo filozofických fakultách.

V některých krajích (v základních školách v kraji Pardubickém, Královéhradeckém, Olomouckém a Středočeském; ve středních školách v Praze a v kraji Středočeském, Pardubickém, Moravskoslezském a v kraji Vysočina) bylo zjištěno velmi málo učitelů, popř. žádní, s celkovou pedagogickou praxí do 3 let.

Do různých forem dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků se zapojilo v průměru 25 % z dotazovaných pedagogů. Tohoto vzdělávání se častěji zúčastňují kvalifikovaní učitelé. Někteří učitelé uvádějí překážky (např. nedostatečnou vzdělávací nabídku), které jim neumožňují doplnění potřebné kvalifikace. Oproti šetření v letech 2005/2006 se zvýšil podíl učitelů středních odborných škol, kteří absolvovali další vzdělávání pedagogických pracovníků, a těch, kteří vytvářeli pro žáky příležitosti k uplatnění získaných jazykových kompetencí v motivačních aktivitách.

V základních školách je výrazně vyšší podíl učitelů (33,1 % učitelů cizích jazyků), kteří získali kompetence pro práci se žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, než ve středních školách, kde bylo v této oblasti proškoleny 13,3 % učitelů. Byly zaznamenány i podstatné rozdíly mezi jednotlivými kraji: zatímco v kraji Královéhradeckém, Zlínském a Moravskoslezském absolvovalo vzdělávání s tímto zaměřením téměř polovina všech učitelů cizích jazyků základních škol, učitelé v kraji Ústeckém a Olomouckém se zapojili nejméně (7 %, resp. 14 %).

S využitím Společného evropského referenčního rámce pro jazyky a Evropského jazykového portfolia se nejčastěji seznámili učitelé cizích jazyků v Plzeňském kraji.

K efektivní výuce cizích jazyků patří i využití moderních komunikačních technologií. Nejvíce (85-98 %) učitelů základních škol bylo proškoleny v Praze a na Vysočině, v krajích

Zlínském, Moravskoslezském, Olomouckém, Jihočeském a Středočeském, ve středních školách pak v krajích Středočeském a Jihočeském.

Mobilita učitelů (např. výjezdy v rámci projektů EU, stáže, další pobyty v zahraničí delší než jeden měsíc) přispívá k zvýšení jejich jazykových kompetencí a povědomí o životě v zemi, jejíž jazyk vyučují. Zkušenosti v zahraničí získali především učitelé ze základních škol ve Zlínském kraji a ze středních škol v Moravskoslezském a Ústeckém kraji a v Praze. Nejméně často si zvyšovali jazykové kompetence učitelé základních a středních škol v Karlovarském kraji a základních škol v kraji Vysočina. Jedním z limitujících faktorů pro zajištění výjezdů učitelů cizích jazyků do zahraničí je nedostatek finančních zdrojů.

Vzhledem k nepříznivým personálním podmínkám v základních školách a částečně i ve středních školách monitorovala Česká školní inspekce platové podmínky učitelů cizích jazyků.

Analýzou podkladů bylo zjištěno, že v roce 2008 průměrná měsíční mzda učitelů cizích jazyků nedosáhla průměrné měsíční mzdy učitelů základních a středních škol uváděné dle zdroje MŠMT na www.uiv.cz, ani zjištěné v průběhu inspekční činnosti Českou školní inspekci.

Tabulka 3 Odměňování učitelů cizích jazyků v základních a středních školách **/

Sledované ukazatele	Základní školy		Gymnázia		Ostatní SŠ	
	§ 8 a 9 ^{*/}	ostatní	§ 8 a 9	ostatní	§ 8 a 9	ostatní
Průměrná délka celkové pedagog. praxe	19,7	10,7	17,9	19,7	19,4	15,4
Průměrná délka praxe ve výuce CJ	11,0	9,5	16,2	17,4	13,2	12,2
Průměrný měsíční plat v Kč	24 936	20 987	24 349	24 710	25 461	22 626
z toho nenárokové složky v %	13,6	13,5	15,6	13,6	12,0	10,5

*/ Kvalifikace podle § 8 a 9 zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

**/ Údaje pro vyučující s platy nad 150 tisíc ročně a s počtem 19 a více odučených hodin týdně.

Významně nejnižší průměrné měsíční mzdy byly zjištěny v Praze, což ovšem souvisí i s vysokým podílem začínajících učitelů. Pokud jde o nenárokové složky, procentuálně byly nejvyšší v základních i středních školách v Ústeckém a Zlínském kraji. V těchto krajích byly v minulosti zaznamenány nevyhovující personální podmínky. Ve středních školách byly nenárokové částky nadprůměrné i v kraji Plzeňském a Olomouckém. Naopak nejméně byli dohodnocováni učitelé středních škol v kraji Středočeském a Pardubickém.

Ve sledovaném vzorku byly nejmenší rozdíly v ohodnocování kvalifikovaných a nekvalifikovaných vyučujících cizích jazyků zaznamenány v gymnáziích, výraznější rozdíly se projeví v základních a středních odborných školách. Z předložených mzdových podkladů vyplynulo, že u učitelů do 3 let praxe docházelo k častým změnám pracovního poměru.

Přetrvávající nedostatek učitelů kvalifikovaných pro výuku anglického jazyka, především v základních školách, velký počet rekvalifikovaných nebo nekvalifikovaných vyučujících cizích jazyků a platové podmínky ve školství jsou závažná rizika, která negativně ovlivňují kvalitu vzdělávání. U učitelů s praxí ve výuce jazyků do 3 let byla zaznamenána nižší míra odborné kvalifikace než u učitelů s delší praxí. Nejvyšší fluktuace se projevila u začínajících učitelů s pedagogickou praxí do 3 let.

3.2.4 Materiální zajištění výuky cizích jazyků

Podle vyjádření 79 % ředitelů škol jsou finanční prostředky, které bylo možné využít na realizaci výuky cizích jazyků, odpovídající. S množstvím materiálního vybavení je spokojeno

92 %, resp. 96 % učitelů základních škol a gymnázií, ve středních odborných školách je stav méně příznivý, spokojeno je 78 % učitelů.

Česká školní inspekce sledovala, zda žáci v jednotlivých ročnících pracují s učebnicemi, které tvoří navazující řadu a odpovídají věku a jazykové úrovni žáků. Pozitivní zjištění bylo zaznamenáno v 95 % sledovaných hodin. Učebnice na podporu odborného jazyka jsou používány ve 47 % středních odborných škol.

V navštívených školách byly sledovány skutečné neinvestiční výdaje škol (za učebnice a učební texty, učební pomůcky, programové vybavení a jiné materiální vybavení) ve vztahu k výuce cizích jazyků v letech 2006-2008. Výdaje na žáka v cizích jazycích všeobecně stouply a v základních školách z výše uvedených položek nejvíce vzrostly výdaje za učebnice a učební texty, zatímco ve středních školách to byly výdaje za programové vybavení.

V roce 2008 výše neinvestičních výdajů ve vztahu k výuce cizích jazyků dosáhla průměru 319,- Kč na žáka základní školy. Výdaje na jednoho žáka střední školy učícího se cizí jazyk rovněž narůstaly a v průběhu sledovaných let se zvýšily téměř na dvojnásobek, tj. na 209,- Kč v roce 2008.

Materiální vybavení škol se ve sledovaném období zkvalitnilo a zmodernizovalo tak, že současná úroveň podporuje realizaci probíhající kurikulární reformy. Méně příznivý stav je ve středních odborných školách, v nichž často chybí cizojazyčné odborné učebnice.

Stav materiálního zabezpečení vzdělávacího oboru umožňuje plnění standardní výuky. Materiální vybavení škol se ve sledovaných letech zkvalitnilo a zmodernizovalo.

3.2.5 Podpora rozvoje komunikativních dovedností žáků v cizím jazyce

V rámci hospitační činnosti bylo sledováno prostředí, ve kterém výuka probíhala. Příznivým zjištěním byla převládající otevřená komunikace a respektování stanovených pravidel práce.

Učitelé ve všech druzích škol zpravidla věnovali potřebnou pozornost potřebám žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, často však byli opomíjeni žáci talentovaní, a to zejména v základních školách, v nichž byla také zaznamenána nejnižší míra individualizace učení.

S přibývajícím věkem žáků se zvyšovaly nároky na sebereflexi a zodpovědnost za vlastní učení jako přípravy pro celoživotní učení, což se projevilo zejména v gymnáziích. Kvalifikovaní učitelé dbali na rozvoj příslušné kompetence (v 66 % sledovaných hodin v základních školách a v 84 % hodin v gymnáziích). Nekvalifikovaní učitelé v základních a středních odborných školách podporovali rozvoj odpovědnosti u žáků v 55, resp. 54 % sledovaných hodin. Nejméně jedna třetina nekvalifikovaných učitelů ve středních školách, včetně gymnázií, nedokázala vhodně využít motivační a diagnostické funkce hodnocení žáků.

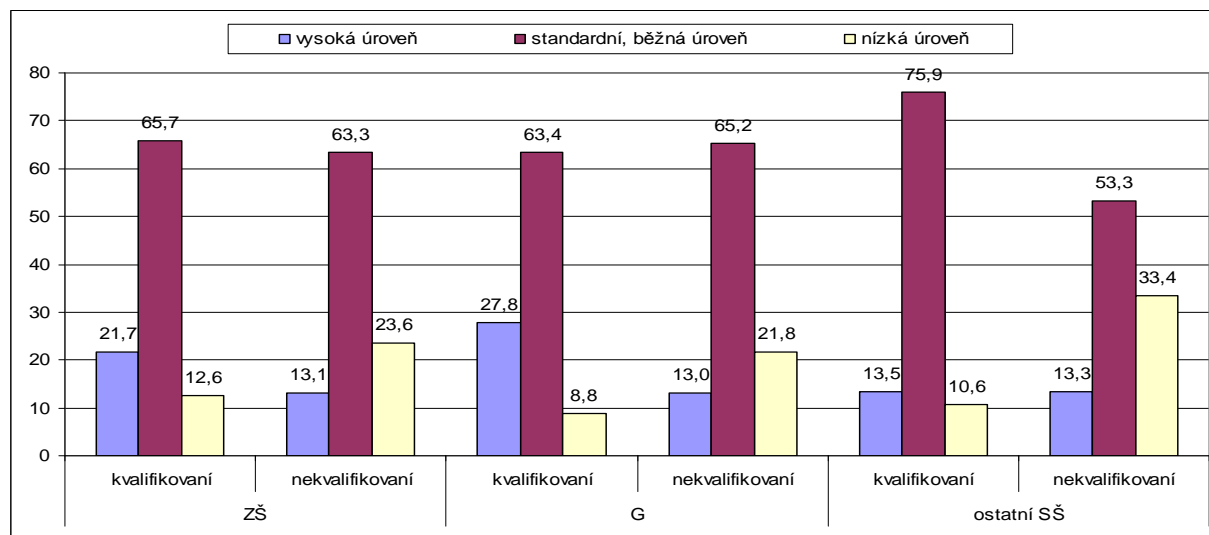
Analýzou výstupů z hospitovaných hodin bylo zjištěno, že v průběhu rozvíjení komunikativních dovedností žáků byly méně navozovány situace, které podporovaly rozvoj interaktivních řečových dovedností (vzájemnou komunikaci), což bylo zřejmé zejména v hodinách anglického jazyka ve středních odborných školách. Činnosti vyučování bylo nejčastěji aplikováno na 1. stupni základní školy. Obecně ve výuce převládají frontální výuka a výklad.

Tabulka 4 Uplatnění vybraných forem a metod výuky ve sledovaných hodinách (údaje v %)

Druh školy	Cizí jazyk	Formy výuky			Metody výuky			Rozvoj řečových dovedností			Propojení CJ s reálným životem
		frontální výuka	kooperativní výuka	individuální/vanová výuka	výklad	problémový výklad	činnostní učení	receptivní	produktivní	interaktivní	
ZŠ	AJ	82,3	67,0	56,3	72,9	50,0	57,3	95,8	81,3	70,8	73,0
	NJ	81,3	43,8	31,3	62,5	37,5	25,0	98,8	87,5	68,8	62,5
G	AJ	92,0	67,0	19,8	82,6	75,0	57,0	97,8	92,1	78,4	66,7
	NJ	92,0	64,0	48,0	80,0	60,0	70,8	92,0	91,7	76,0	76,0
SOŠ	AJ	95,7	56,5	19,6	78,3	55,6	68,2	91,3	63,0	50,0	47,8
	NJ	91,4	57,1	42,9	71,4	51,4	40,0	85,7	82,9	65,7	52,9

Organizace výuky, využití forem a metod práce byly v hospitovaných hodinách hodnoceny převážně jako standardní. Zaznamenaná materiální podpora výuky byla na velmi dobré úrovni ve všech druzích škol. Kvalifikovaní učitelé využívali častěji formy a metody, které byly hodnoceny jako vynikající, zatímco u nekvalifikovaných byly více zaznamenány formy a metody, které plně neodpovídaly obsahu a cíli vyučovacích hodin.

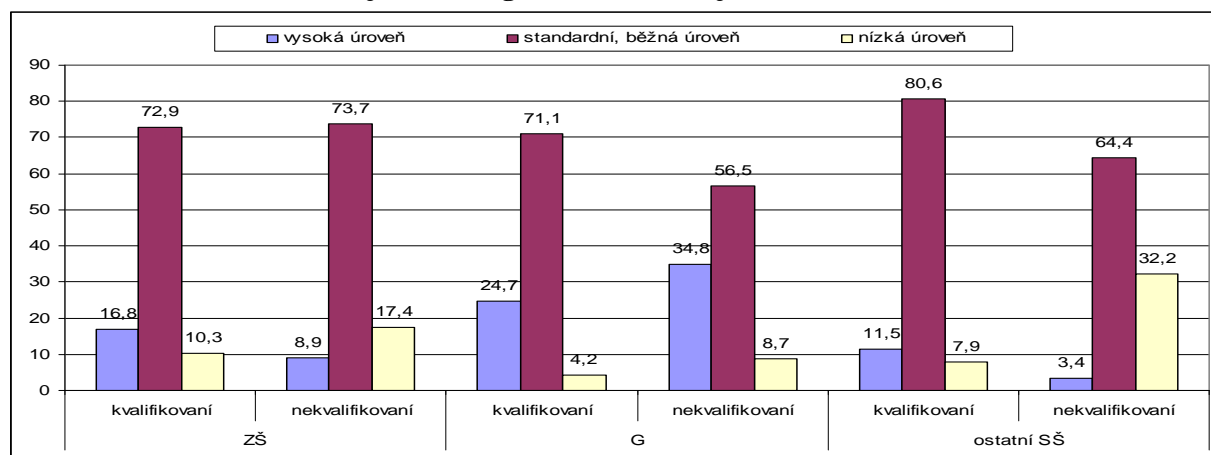
Graf 1 Hodnocení organizace, forem a metod výuky (údaje v %)

V hodnocení celkového rozvoje funkční gramotnosti a rozvoje žákovských kompetencí stanovených ve vzdělávacích programech převažovala standardní a vysoká úroveň.

Čtenářská gramotnost byla rozvíjena v 91 % hodin, multikulturní výchova byla zařazena do 83 % hodin, s reáliemi zemí vyučovaného jazyka se žáci seznamovali v 62 % hodin, prezentační dovednosti žáků byly využity ve 27 % ze sledovaných hodin. Ve středních školách byly procvičovány odborný jazyk (střední odborné školy 31 %) a komunikace v pracovní oblasti (gymnázia 44 %, střední odborné školy 18 %).

Graf 2 Hodnocení rozvoje funkční gramotnosti (údaje v %)

Využití ICT při výuce bylo zaznamenáno v méně než 17 % základních i středních škol, a to nejčastěji při jednoduché prezentaci učiva. Ve 3,5 % základních a 4,9 % středních škol byly zadávány úkoly, jejichž splnění vyžadovalo využití komunikačních technologií. S výjimkou středních odborných škol to byli kvalifikovaní učitelé, kteří kompetence žáků v této oblasti častěji rozvíjeli.

Požadavky kurikulární reformy a státní maturity si vyžádaly změny ve formách a metodách výuky cizích jazyků, rozšířila se jejich škála. Nedostatečně je zatím podporováno aktivní učení a seberealizace žáka. Tematicky se vzdělávání více zaměřuje na propojení s praktickým životem, v souvislosti s tím je nutné důsledněji rozvíjet interaktivní řečové dovednosti a připravovat žáky na reálnou komunikaci s cizinci.

3.2.6 Hodnocení úrovně získaných znalostí a dovedností žáků

Z počtu škol, které zpracovávají vlastní hodnocení pro oblast výuky cizích jazyků, vyhodnocuje 60 % základních a 80 % středních škol kromě personálních a materiálních podmínek také dosaženou úroveň znalostí žáků získaných v průběhu vzdělávání. V průměru 18 % škol vyhodnocuje kvalitu výuky cizích jazyků na základě Společného evropského referenčního rámce pro jazyky. Evropské jazykové portfolio využívá 23 % škol. Europass získali zatím jednotlivci mezi žáky gymnázií (34) a 718 žáků středních odborných škol.

Školy vytvářejí žákům příležitosti k uplatňování získaných kompetencí v cizojazyčném prostředí nebo při setkání s rodilými mluvčími. Preferovány jsou finančně méně náročné aktivity (např. školní projekty, příhraniční spolupráce, eTwinning, projekty hrazené z různých grantů).

Tabulka 5 Počet žáků zapojených do motivačních aktivit pořádaných školami

Typ akce	Jazyk	Počet žáků		
		základní škola	gymnázium	střední odborná škola
Výjezdy do zahraničí	anglický	2 806	2 579	3 897
	německý	3 667	2 547	3 759
Výměnné pobyty	anglický	562	330	463
	německý	243	585	635
Projekty (rozvojové, mezinárodní, školní)	anglický	6 757	246	293
	německý	1 607	225	146

Přestože žáků učících se německý jazyk je výrazně méně než žáků navštěvujících výuku angličtiny, mají žáci mluvící německy poměrně více příležitostí k tomu, aby v reálném prostředí uplatnili svoje znalosti a dovednosti.

Příležitost uplatnit kompetence osvojené při výuce anglického jazyka měli nejčastěji žáci základních škol v Praze, kraji Moravskoslezském, Olomouckém, Libereckém, Ústeckém a v kraji Vysočina. Projektů a výměnných pobytů se nejčastěji účastnili pražští žáci.

Žáci základních škol vyjížděli častěji do německy mluvících zemí, ve kterých i žáci středních škol nacházejí partnery pro výměnné pobyty a profesní praxe. Motivačních aktivit v německém jazyce se nejčastěji účastnili žáci základních škol v krajích s německy mluvícími sousedními státy, tj. v Jihočeském, Libereckém, Ústeckém, Karlovarském, a v Praze.

Málo příležitostí dostali žáci základních škol v kraji Pardubickém, Středočeském a Jihomoravském.

Ve středním vzdělávání je příkladem dobré praxe ve vytváření podmínek pro uplatnění jazykových kompetencí žáků středních škol kraj Jihomoravský, následován krajem Jihočeským, Pardubickým a Královéhradeckým. Nejméně výraznou motivační pobídku dostali žáci v kraji Středočeském, Olomouckém a Zlínském.

Úroveň osvojených dovedností v cizích jazycích si mohou žáci potvrdit absolvováním certifikované zkoušky. V základních školách se jedná o jednotlivce, ve středních školách je získání certifikátu rozšířenější. Ve středním vzdělávání je zřejmé, že žáci v krajích, kde mají možnost uplatnit své dovednosti v zahraničí, skládají také častěji certifikované zkoušky. Příkladem dobré praxe je kraj Jihomoravský, kde je zřejmá úspěšnost žáků jak v anglickém, tak v německém jazyce.

Tabulka 6 Počet žáků se složenou certifikovanou zkouškou

Certifikované zkoušky	Jazyk	Počet žáků		
		základní škola	gymnázium	střední odborná škola
A1	anglický	31	0	0
	německý	1	0	0
A2*/	anglický	3	13	25
	německý	1	23	23
B1 - B2	anglický	0	344	454
	německý	0	238	339
C1 - C2	anglický	0	34	34
	německý	0	59	59

**/ Dosažení úrovně A2 je stanoveno jako očekávaný výstup ve vzdělávacím oboru Cizí jazyk na konci základního vzdělávání. Úroveň B2 je výstupem na konci gymnaziálního vzdělávání, C2 je výstupem magisterského oborového studia cizích jazyků.*

Z odpovědí dotazníkového šetření vyplynulo, že 87 % rodičů žáků 2. ročníků základní školy považuje finanční náročnost spojenou s výukou cizího jazyka za nízkou nebo přiměřenou. S výukou cizího jazyka je spokojeno 84 % dotazovaných rodičů.

Velmi kladný vztah k výuce cizích jazyků uvedlo 67 % žáků ve středním vzdělávání a 35 % žáků v základním vzdělávání. Úroveň svých kompetencí kladně hodnotilo téměř 90 % respondentů. Žáků, kteří neměli možnost uplatnit dosažené znalosti a dovednosti v rámci motivačních aktivit pořádaných školou, bylo v základních školách 50 %, v gymnáziích bylo více těchto žáků v nižších ročnících (39 %), v posledním ročníku už jen 11 %. Ve středních odborných školách téměř polovina žáků 1. ročníku a třetina žáků posledního ročníku uvedla, že zatím neměla možnost získané dovednosti uplatnit.

Výuku cizích jazyků mimo školu navštěvovalo 21 % žáků základních škol. Ve středních odborných školách navštěvovalo další jazykovou výuku 11 % žáků prvního a 18 % žáků posledního ročníku. V gymnáziích je tento trend nejvyšší, výuky mimo školu se účastní téměř jedna třetina žáků.

V souladu s Národním plánem výuky cizích jazyků jsou podporovány aktivity pro uplatnění osvojených jazykových kompetencí žáků. Přesto podle dotazníkového šetření více než jedna třetina respondentů neměla možnost získané kompetence využít v praxi. Vzhledem k nedostatkům při zajišťování návaznosti a diferenciaci výuky jedna pětina žáků navštěvuje výuku cizího jazyka ještě mimo školu.

3.3 Vzdělávání v jazykových školách s právem státní jazykové zkoušky

Vzdělávání v jazykových školách s právem státní jazykové zkoušky poskytuje žákům jazykové vzdělávání směřující ke zdokonalování jazykových znalostí a komunikačních dovedností získaných v předchozím formálním a neformálním vzdělávání a dále vedoucí ke složení státní jazykové zkoušky. Pro vzdělávání v jazykových školách s právem státní jazykové zkoušky byl zpracován rámcový vzdělávací program. Vyhláška MŠMT č. 33/2005 Sb., o jazykových školách s právem státní jazykové zkoušky a státních jazykových zkouškách, nezohledňuje evropskou strategii prostupnosti a otevřenosti.

Údaje o jazykovém vzdělávání byly zjišťovány v 21 jazykových školách. Vzdělávání je inovováno v souladu s národními strategickými prioritami, ale jen v 75 % škol podle principů Společného evropského referenčního rámce pro jazyky.

Do činnosti v rozvojových programech se zapojilo 61,9 % jazykových škol. Školy vydávají osvědčení o úspěšném ukončení kurzu, ale jen 45 % škol vydává osvědčení obsahující hodnocení jednotlivých kvalitativních aspektů jazyka.

Kromě přípravy na státní jazykové zkoušky nabízí 90 % škol přípravu na další certifikované zkoušky, přípravu k uznávání jazykové úrovně v rámci EU a výuku češtiny pro cizince. Jazykové školy měly velmi dobré materiální zabezpečení, 42,9 % škol však uvádí nedostatek finančních zdrojů na platy učitelů.

4. Podpora vzdělávání v cizích jazycích v krajích České republiky

Česká školní inspekce analyzovala souhrnné poznatky o podpoře jazykového vzdělávání v jednotlivých krajích České republiky. V krajských dlouhodobých záměrech rozvoje z roku 2007 uvádějí všechny kraje opatření ke zlepšení nabídky výuky cizích jazyků. Dopady v praxi škol lze hodnotit zatím z důvodu krátkého období náběhu nových vzdělávacích programů jen omezeně, přesto bylo možné zjistit v jednotlivých krajích rozdílnou úroveň v podmínkách vzdělávání i v dosaženém pokroku.

5. Vybrané oblasti ke zlepšování

Na základě analýzy zjištěných skutečností při hodnocení vzdělávacího oboru Cizí jazyk a Další cizí jazyk byla v procesu naplňování evropských a státních politik, zejména Národního plánu výuky cizích jazyků a probíhající kurikulární reformy, identifikována rizika v některých sledovaných oblastech.

Odborná kvalifikace

Odborná kvalifikace učitelů cizích jazyků získaná vysokoškolským studiem zaměřeným na přípravu učitelů cizích jazyků je základním předpokladem zajištění kvalitní výuky cizích jazyků a efektivního vzdělávání v cizích jazycích ve všech druzích škol. Velká část výuky je zajišťována učiteli bez výše uvedené kvalifikace. Většina vyučujících sice podle právního předpisu splňuje podmínky odborné kvalifikace v daném druhu školy, ale jejich jazyková vybavenost i omezené znalosti didaktiky výuky cizího jazyka nevytvářejí dostatečné předpoklady pro kvalitní přípravu žáků v důležitém období utváření základů jejich jazykových kompetencí. Nejsou nastavena opatření, která by přinesla změnu.

Rámcové vzdělávací programy

Vytvořené rámcové vzdělávací programy popisují obsahovou úroveň vzdělávacích oblastí a oborů a obsahují odkazy na úroveň Společného evropského referenčního rámce pro jazyky. Očekávané výstupy nejsou propojeny se zkouškami, a neplní tak úlohu referenčních bodů.

Cizí jazyky v předškolním vzdělávání

Jen malá část mateřských škol zařadila vyučování cizího jazyka do školního vzdělávacího programu. Cizí jazyk je vyučován za úplaty formou zájmového kroužku, tím nejsou vytvářeny předpoklady pro rovné příležitosti ve vzdělávání. Není zajištěna návaznost při přechodu dětí na základní školu. Personální zajištění vyučování v cizím jazyce v mateřských školách není řešeno systémově.

Rodilí mluvčí

Ve srovnání s 90. lety minulého století je v současnosti podíl rodilých mluvčích na výuce téměř nezatelný. Přítomnost jejich přítomnost ve školách představuje významný motivační faktor jak pro žáky, tak pro učitele (a nejen cizích jazyků) učit se cizí jazyk a zdokonalovat se v něm.

Celoživotní učení, další vzdělávání pedagogických pracovníků, kariérní růst učitelů cizích jazyků

Není nastaven závazný systém celoživotního učení související s odměňováním učitelů cizích jazyků. Absolvování rozvojových programů JAME, MEJA, Brána jazyků není propojeno s možností kariérního postupu.

Výjezdy pedagogických pracovníků do zahraničí

V souvislosti s podporou jazykového vzdělávání nejsou stále řešeny otázky finančních nákladů spojených s výjezdy učitelů cizích jazyků do zahraničí, kromě rozvojových programů, programů celoživotního vzdělávání apod.

6 Závěr

Stát vytváří procesní podmínky pro naplňování dlouhodobých cílů, avšak dosažené výsledky nejsou vyhodnocovány komplexně. Na zásadní změnu personálních podmínek, tj. faktorů podstatně ovlivňujícího kvalitu vzdělávání, se nedostává finančních prostředků.

V oblasti jazykového vzdělávání bylo zpracováno několik zásadních koncepčních materiálů, avšak v současné době není formulována národní politika zakládající systematickou a udržitelnou podporu jazykovému vzdělávání. Není jasně definována koncepce jazykového vzdělávání a nejsou stanoveny strategické záměry rozpracované do reálných opatření. Formální a neformální jazykové vzdělávání zatím není ve vzdělávacím systému dostatečně provázáno na základě principů Společného evropského referenčního rámce pro jazyky a principů Evropského jazykového portfolia.